

The New Tools of Iran's Foreign Policy Strategy in the Post JCPOA World and the Existing Multifaceted Order International System (Geopolitical Situation - Regional Policies - Intelligent Power)

Mohsen Jamshidi ^{1*}, Nosratollah Heidari^{2*}

Received:2024/04/20

Accepted:2024/06/25

Research Article

Abstract

The theoretical framework of foreign policy analysis to understand politics in the international system challenges the presuppositions related to integrated and intelligent actors. Iran's foreign policy during the past four decades has consisted of different possibilities and restrictions (problem). What are the new tools of Iran's foreign policy strategy in the post-JCPOA world and the existing order in the international system? It seems that Iran's foreign policy strategy in the existing international order, in addition to trying to revive the JCPOA and using new and available tools such as geopolitical position, regional policies, and smart power, trying to advance the goals defined in the axis of influence be (question, hypothesis). The above-mentioned research was analyzed and compiled using a qualitative-interpretive method and a descriptive-analytical approach. Also, the collection of information and data was done in a library and in a note-taking manner (method). The findings of the research show that Iran's foreign policy, by using its new tools in the post-JCPOA environment and the existing multifaceted order, leaves behind the hard and soft reading of the existing power in the previous periods and aims towards an intelligent state of power. (findings). The above research gives an overview of the new tools of Iran's foreign policy strategy in the post-JCPOA environment and Iran's foreign policy strategy in the existing multifaceted order (purpose and importance of the research).

Keywords: Balancingism, Intelligent power, Geopolitical position, Regional politics, Multifaceted order.

Jamshidi, M., & Heidari, N. (2024). The New Tools of Iran's Foreign Policy Strategy in the Post JCPOA World and the Existing Multifaceted Order International System (Geopolitical Situation - Regional Policies - Intelligent Power). *Journal of Political and International Research*, 16(58), pp.13-26.

¹ Political Researcher, Ph.D. in Political Science (Iranian issues), Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran (corresponding author) mohsenmd16@yahoo.com

² Assistant Professor, Member of the Academic Staff of the Political Science Department, Ilam Branch, Islamic Azad University, Ilam, Iran. Nosratheidari@gmail.com

ابزارهای نوین راهبرد سیاست خارجی ایران در دنیای پسا برجام و نظم چند وجهی موجود در سیستم بین‌الملل (موقعیت ژئوپلیتیک - سیاست‌های منطقه‌ای - قدرت هوشمند)

محسن جمشیدی^{۱*}، نصرت‌الله حیدری^۲

مقاله پژوهشی	تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۵
--------------	---

چکیده

چهارچوب تئوریک تحلیل سیاست خارجی برای فهم سیاست در سیستم بین‌الملل پیش‌فرض‌های مرتبط با بازیگران یکپارچه و خردمند را به چالش می‌طلبد. سیاست خارجی ایران در طول چهار دهه گذشته متشکل از مقدمات و محذورات متفاوتی بوده است (مسئله). ابزارهای نوین راهبرد سیاست خارجی ایران در دنیای پسا برجام و نظم موجود در سیستم بین‌الملل کدامند؟ بنظر می‌رسد که راهبرد سیاست خارجی ایران در نظم بین‌المللی موجود، علاوه بر تلاش برای احیای برجام و به‌کارگیری ابزارهای نوین و در دسترس خود همانند موقعیت ژئوپلیتیک، سیاست‌های منطقه‌ای، قدرت هوشمند، تلاش برای پیشبرد اهداف تعریف شده در محور نفوذ می‌باشد (سؤال، فرضیه). پژوهش فوق از نوع کاربردی و با روش کیفی - تفسیری و رویکرد توصیفی - تحلیلی تحلیل و تدوین شده است. همچنین گردآوری اطلاعات و داده‌ها نیز به شیوه کتابخانه‌ای و نت برداری بوده است (روش). یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که سیاست خارجی ایران با استفاده از ابزارهای نوین خود در فضای پسا برجام و نظم چند وجهی موجود، با پشت سر گذاشتن خوانش سخت و نرم از قدرت موجود در دوره‌های پیشین، به سمت وضعیت هوشمند قدرت نیل می‌نماید (یافته‌ها). پژوهش فوق باعث شناخت اجمالی ابزارهای نوین راهبرد سیاست خارجی ایران در فضای پسا برجام و راهبرد سیاست خارجی ایران در نظم چند وجهی موجود می‌باشد (هدف و اهمیت پژوهش).

کلیدواژه‌ها: موقعیت ژئوپلیتیک، سیاست منطقه‌ای، قدرت هوشمند، نظم چند وجهی، موازنه گرایی.

جمشیدی؛ محسن، حیدری؛ نصرت‌الله (۱۴۰۳). ابزارهای نوین راهبرد سیاست خارجی ایران در دنیای پسا برجام و نظم چند وجهی موجود در سیستم بین‌الملل (موقعیت ژئوپلیتیک - سیاست‌های منطقه‌ای - قدرت هوشمند). فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۵۸، صفحات ۲۶-۱۳.

^۱ محقق و پژوهشگر سیاسی، دانش‌آموخته‌ی دکتری تخصصی علوم سیاسی (گرایش مسائل ایران)، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول)

mohsenmd16@yhoo.com

^۲ استاد یار و عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی، واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران. Nosratheidari@gmail.com

مقدمه

ابزارهای بکار گرفته شده در راهبرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای تجربیات چهار دهه گذشته و با تاسی از امکانات و منابع ملی موجود و در جهت ریل گذاری سیاست خارجی کشور تدوین می شود (Rezaei, 2021: 36). برجام یکی از مهم ترین توافقات بین المللی در تاریخ چند دهه اخیر دیپلماسی جهانی است که دربرگیرنده آثار تعیین کننده ای در خصوص معادلات سیاسی - امنیتی و بالانس قدرت در منطقه، جامعه جهانی و اوضاع داخلی کشورهای مذاکره کننده ۵+۱ و ایران می باشد (Esmaeelli Nori, 2021: 271). ایران پیش از توافق هسته ای زیر فصل هفتم منشور ملل متحد قرار داشت. در چهارچوب این فصل قطعنامه شامل چهار قطعنامه تحریمی علیه جمهوری اسلامی ایران صادر شد که قطعنامه اول زیر ماده ۴۰ و ۵ مورد دیگر زیر ماده ۴۱ این فصل که به انواع فشارهای اقتصادی، سیاسی و دیپلماتیک علیه تهدیدکننده، نقض کننده یا متجاوز به صلح بین المللی مربوط است صادر شده اند. چهار قطعنامه تحریمی شورای امنیت طیف گسترده ای از تحریم ها را در بخش های مختلف به ویژه اقتصادی، هسته ای و نظامی، علیه ایران اعمال نموده است. با روی کار آمدن دولت یازدهم و ۲۳ ماه مذاکره مداوم با نمایندگان ارشد ۵+۱ و به دنبال دو توافق موقت وین و لوزان نهایتاً در تیرماه ۱۳۹۴ ایران به برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) دست یافت که بر اساس آن ضمن حفظ چرخه سوخت، دوره ای از محدودیت ۱۰ ساله را بر صنایع هسته ای خویش در مقابل رفع تحریم های بین المللی اعمال می کرد (بیوک و دیگران، ۱۳۹۷: ۳۱). توافق هسته ای بین ایران و ۵+۱ ضمن ایجاد تعامل میان ایران و نظام بین الملل مسیر ارتباط ایران با قدرت های جهانی و اتحادیه اروپا را هموار کرد (Zolfaghari and Emami, 2022: 41).

۱- بیان مسئله

چهارچوب تئوریک تحلیل سیاست خارجی برای فهم سیاست در سیستم بین الملل پیش فرض های مرتبط با بازیگران یکپارچه و خردمند را به چالش می طلبد. سیاست خارجی ایران در طول چهار دهه گذشته متشکل از مقدمات و محذورات متفاوتی بوده است که در شرایط زمانی متفاوت باعث عکس العمل های متفاوتی در حوزه ملی، منطقه ای و بین المللی داشته است، که این مسائل باعث شده در پژوهش فوق به تحلیل و واکاوی آن بپردازیم. خروج امریکا از برجام باعث تحولات منطقه ای و بین المللی و تاثیرات شگرف آن بر سیاست خارجی ایران و تصمیمات آن شد.

۱-۱- سوال

ابزارهای نوین راهبرد سیاست خارجی ایران در دنیای پسا برجام و نظم موجود در سیستم بین الملل کدامند؟

۱-۲- فرضیه

بنظر می رسد که راهبرد سیاست خارجی ایران در نظم بین المللی موجود، علاوه بر تلاش برای احیای برجام و بکارگیری ابزارهای نوین و در دسترس خود همانند موقعیت ژئوپلیتیک، سیاست های منطقه ای، قدرت هوشمند، تلاش برای پیشبرد اهداف تعریف شده در محور نفوذ می باشد.

۱-۳- روش پژوهش

پژوهش فوق از نوع کاربردی و با روش کیفی - تفسیری و رویکرد توصیفی - تحلیلی تحلیل و تدوین شده است. همچنین گردآوری اطلاعات و داده ها نیز به شیوه کتابخانه ای و نت برداری بوده است.

۱-۴- اهمیت و ضرورت پژوهش

پژوهش فوق باعث شناخت اجمالی ابزارهای نوین راهبرد سیاست خارجی ایران در فضای پسا برجام و راهبرد سیاست خارجی ایران در نظم چند وجهی موجود می‌باشد.

۲- پیشینه پژوهش (ادبیات)

درارتباط با موضوع مورد نظرنگارنده یعنی، ابزارهای نوین راهبرد سیاست خارجی ایران در دنیای پسا برجام و نظم چند وجهی موجود درسیستم بین الملل (موقعیت ژئوپلیتیک - سیاست‌های منطقه‌ای - قدرت هوشمند) بصورت مستقیم منبعی یافت نشد، درادامه مطب چنداثررا که با عنوان موضوع سنخیت بیشتری دارند به صورت اختصار بررسی می‌نماییم:

محقق، محققین	عنوان و سال انجام تحقیق	شرح، یافته‌ها و نتایج تحقیق
محسن بیوک، عبدالرضا فرجی، عزت الله عزتی	تبیین استراتژی ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران پس از برجام (۱۳۹۷)	با توجه به آثار و پیامدهای برجام، هدف مقاله حاضر پاسخگویی به این سؤال است که قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای ژئوپلیتیک برجام چیست؟ نتایج مقاله نشان می‌دهد که موقعیت ایران پس از برجام در ناحیه SO قرار دارد. بنابراین، متناسب با این ناحیه، استراتژی ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران پس از برجام تدوین و ارائه می‌گردد. فلذا باتوجه به این موقعیت و شرایطی که دربرجام ذکر شده، جمهوری اسلامی ایران برای بازگشت به وضعیت مطلوب باید مناسب‌ترین استراتژی ژئوپلیتیک اثربخش و شرح وظایف جدیدی را در سیاست خارجی تعیین و اجرا نماید. همانطوری که شرح داده شد موضوع مقاله فوق با موضوع مورد نظر نگارنده از نظر ماهیت متفاوت است.
مصطفی اسماعیلی، ولی الله نوری	سیاست ایالات متحده آمریکا در قبال برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران: بررسی سیاست دموکرات‌ها (۱۴۰۰)	هدف از پژوهش فوق، تاثیر کلان سیاست آمریکا بر برنامه هسته‌ای ایران است. یافته‌های پژوهش فوق نشان می‌دهد که، سیاست‌های آمریکا تاثیرشگرفی بر برنامه هسته‌ای ایران داشته و سیاست‌های زور گویانه آمریکا برای نابودی برنامه هسته‌ای ایران، نتیجه کاملاً معکوس داشته و ایران را به مرز توانمندی ساخت بمب هسته‌ای رسانده است. دموکرات‌های آمریکا با برجام در صدد تغییر سیاست سنتی آمریکا در مورد برنامه هسته‌ای ایران هستند. همانطور که اشاره شد موضوع مقاله فوق نیز با ماهیت موضوعی مورد نظر نگارنده متفاوت است.
زینب افشین شکفتی	فراهادی، شامیری (بررسی مقایسه‌ای چین و ایران) (۱۴۰۰)	بر اساس یافته‌های پژوهش هرچند این دو کشور نسبت به توزیع قدرت و یکجانبه گرایی قدرت مسلط ناخرسند بوده‌اند، اما سیاست خارجی چین بر اساس نگرش انتقادی نرم (درون سیستمی)، با ماهیت ضد هژمونیک غیرمستقیم و پیگیری منابع مختلف قدرت (سخت و نرم) شکل گرفته است، درحالی‌که

سیاست خارجی ایران در طی این سالها بر نگرش انتقادی - انقلابی، رویکرد مقابله جویانه یا ضدهژمونیک مستقیم و منابع سخت افزاری قدرت استوار بوده است. همانطور که توضیح داده شد پژوهش فوق با موضوع مورد تحلیل نگارنده متفاوت است.

<p>یافته‌های پژوهش فوق نشان می‌دهد که سیاست خارجی امریکا در قبال ایران در دوره ریاست جمهوری ترامپ، با بد خواندن توافق هسته‌ای آغاز شد و در ادامه برای رسیدن به توافقی بهتر، از برجام خارج شد و قطعنامه ۲۲۳۱ سازمان ملل متحد را نقض کرد. سرانجام با بازگرداندن یک جانبه تحریم‌ها علیه ایران و همچنین ایجاد پیش شرط برای مذاکره مجدد، دیگر اعضای برجام را برای خروج از این توافق تحت فشار قرار داد. دولت ترامپ با استفاده از گزینه فشار حداکثری و ابزارهای قدرت به جای روش‌های دیپلماتیک و مسالمت آمیز، سیاست برد - باخت را به جای سیاست برد - برد انتخاب کرد. همانطور که توضیح داده شد اهداف این پژوهش نیز با موضوع مورد نظر نگارنده متفاوت است.</p>	<p>حسن عابدینی کشکوئی، حسین مسعود نیا، مهناز گودرزی</p> <p>شخصیت دونالد ترامپ و تاثیر آن بر سیاست خارجی امریکا در قبال برجام (بر اساس نظریه اناگرام) (۱۴۰۰)</p>
---	---

<p>یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که بنیاد دفاع از دموکراسی یکی از مهم‌ترین نهادهای فکری تأثیرگذار در سیاست خارجی امریکا، متمرکز بر جمهوری اسلامی ایران بوده که با رویکرد تنبیه گری بدون تعامل و با هدف تغییر نظام در حوزه‌های مختلف پیشنهادهایی را مطرح نموده که مورد توجه سیاستمداران امریکا قرار گرفته است. ردپای سیاست‌های امریکا در قبال ایران را می‌توان در یادداشت‌های اعضای مؤسسه مشاهده کرد که این امر نقش و تأثیرگذاری این نهاد فکری را در سیاست خارجی امریکا در قبال ایران به وضوح نشان می‌دهد. همان طور که توضیح داده شد یافته‌ها و اهداف مقاله فوق نیز با ماهیت موضوعی مورد نظر نگارنده متفاوت است.</p>	<p>رهبر طالعی حور</p> <p>نقش بنیاد دفاع از دموکراسی در سیاست خارجی امریکا علیه جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۱)</p>
--	---

۳- چابوب نظری

این واقعیت در روابط بین الملل غیرقابل انکار است که هیچ سیاستی بدون استفاده از قدرت و منابع آن نمی‌تواند به سرانجام برسد. این میزان از اهمیت قدرت در علوم سیاسی و روابط بین الملل سبب شده است تا به عقیده بسیاری قدرت و مشتقات آن به عنوان جان مایه این رشته تعریف شود. اختلاف نظر در درون دولت‌ها و اینکه چگونه این اختلافات مدیریت خواهند شد، می‌تواند توضیح دهند که چرا دولت‌ها در بسیاری مواقع به شکل بهینه اقدام نمی‌نمایند و از محدودیت‌های بین المللی تأثیر می‌پذیرند (Mousavi Fard and others, 2021: 338). قدرت به مانند سایر مفاهیم از ابعاد متنوعی نگریسته

شده و انواع مختلفی برای آن متصور شده است. در یک تقسیم بندی از قدرت می‌توان آن را در سه دسته سخت، نرم، هوشمند تشریح کرد. **قدرت سخت** متعلق به رویکردهای واقع‌گرایانه در روابط بین‌الملل است. در این نگاه دیدگاه قدرت سخت به معنای «توان اجبار با توسل به اقدامات، ابزارها و تصمیمات آشکار و مستقیم» تعریف می‌شود. مهم‌ترین ویژگی‌های آن نیز «عریان و نمایان بودن منابع آن» است. نوع دوم از قدرت، **قدرت نرم** است. در این نوع از قدرت بازیگر از کاربست عریان قدرت دوری می‌کند و اعمال قدرت نه با اجبار بلکه از طریق همکاری انجام می‌شود. بنابراین ایجاد احساس ترغیب به همکاری نقش مهمی در اعمال نرم افزارانه قدرت پیدا می‌کند. پس دیگر اثبات قدرت در گرو منابع سخت افزاری قدرت نظیر توانمندی نظامی و یا تهدید آشکار نیست بلکه در توانایی تغییر رفتار دولت‌های دیگر است. در نگاه جوزف نای^۱ قدرت نرم نگاهی مبتنی بر جذب و اغواگری است (Islamic parliament research center, 2019: 9). مفهوم **قدرت هوشمند** برای نخستین بار توسط **سوزان ناسل**^۲ و به معنی «ترکیب هدفمند و خردمندانه قدرت سخت و نرم» مطرح شد. از نگاه ناسل باید منابع سخت افزاری قدرت نظیر توانایی‌های نظامی و اقتصادی و منابع اقناعی و نرم قدرت نظیر مسائل فرهنگی و ایدئولوژیک با یکدیگر هماهنگ شده و در یک مسیر قرار گیرند تا استمرار موفقیت و برتری یک کشور در آینده را تضمین کنند. از آنجایی که قدرت هوشمند نواقص دو قدرت سخت و نرم را برطرف می‌کند قدرتی پایدار است و می‌تواند در بلندمدت استمرار پیدا کند. این نوع از قدرت همانند قدرت سخت و نرم دارای منابعی است که از آن جمله می‌توان به منابع مادی، مجازی، معنایی اشاره کرد. دولت‌ها برای پیگیری اهداف و منافع خود (قدرت، امنیت) در عرصه بین‌المللی رویکردهای متفاوتی را اتخاذ می‌کنند. تفاوت این رویکردها بستگی به محیط داخلی و خارجی آن دولت و نحوه تعامل این دو محیط دارد. اصولاً سیاست خارجی کشورها در سه چارچوب کلی: ۱- سیاست حفظ وضع موجود. ۲- سیاست افزایش قدرت. ۳- سیاست کسب اعتبار و نمایش قدرت قابل تشریح است. سیاست حفظ وضع موجود اشاره به سیاست خارجی دارد که کشوری از توزیع قدرت در سطح بین‌المللی راضی است و طالب حفظ چنین وضعیتی در توزیع قدرت است. سیاست تغییر وضع موجود به حالتی اشاره می‌کند که سیاست خارجی کشوری به دنبال ازدیاد قدرت از راه دگرگون ساختن مناسبات موجود قدرت است. به عبارتی سیاست خارجی در پی دگرگونی در وضعیت توزیع قدرت است. سیاست نمایش قدرت نیز مبتنی بر این گزاره است که دولت‌ها با استفاده از منابع و قدرت موجود به دنبال کسب اعتبار، وجه و پرستیژ و نفوذ بین‌المللی هستند. نقطه اشتراک این سه سیاست در بحث «منافع ملی» است و این مفهوم راهنمای عمل دولت‌ها در صحنه بین‌المللی قلمداد می‌شود. در واقع دولت‌ها بر اساس اقدامات بین‌المللی خود برای رسیدن به منافع ملی می‌توانند در یکی از دسته بندی‌های فوق جای گیرند. تفاوت این رویکردها نیز بستگی به محیط داخلی و خارجی آن دولت و نحوه تعامل این دو محیط دارد و انتخاب هر کدام از آنها بستگی به متغیرهای زیادی دارد. میزان رضایت مندی از وضع موجود و توزیع قدرت نقش و جایگاه کشور در نظم منطقه‌ای و بین‌المللی، نگرش کشورها به قدرت و امنیت و... همگی در رویکرد آنان در تعامل با دیگر کشورها و نظام بین‌الملل تأثیر بسزایی دارد. در سیاست خارجی عمل‌گرا و هوشمند حتی اگر سیاست‌ها در جهت تغییر نظام بین‌الملل بیان شود، تلاش می‌شود تا در چارچوب فهمی مشترک به دنبال تغییر و تحول باشد. زیرا اگر بر پایه فهمی غیرمشترک با دیگر کنش‌گران به دنبال تغییر باشد، سبب ایجاد کژفهمی، تخاصم و انزوا را برای خود فراهم می‌آورد. زبان قابل فهم در سیاست خارجی شرایطی را فراهم می‌کند که کشور بتواند اولویت‌ها و خواسته‌های خود را راحت‌تر تأمین کند، حتی اگر آن خواسته در حیطه قدرت سخت افزاری باشد (Farhadi and shamiry shekofti, 2021: 99-101).

۴-برجام و پیشینه آن

¹ Josef naey

² Sozan Nasell

فعالیت‌های هسته‌ای ایران در دوران پهلوی دوم و از اواخر دهه ۵۰ میلادی با همکاری ایالات متحده، به عنوان بخشی از برنامه اتم برای صلح، آیزنهاور رئیس جمهور ایالات متحده آغاز شد. با شروع فعالیت‌های هسته‌ای ایران، محمدرضا شاه پهلوی برنامه‌های بلندپروازانه‌ای را برای توسعه و گسترش برنامه هسته‌ای ایران در نظر گرفت: او در نظر داشت حدود ۱۰ تا ۲۰ رآکتور هسته‌ای را برای تولید ۲۰ هزار مگابایت برق هسته‌ای تا سال ۱۹۹۴ راه اندازی کند. فعالیت‌های هسته‌ای ایران و همکاری‌های هسته‌ای حکومت پهلوی با ایالات متحده و اروپایی‌ها ادامه داشت و به خوبی پیش می‌رفت تا اینکه با وقوع انقلاب اسلامی ایران در ۱۹۷۹ همه فعالیت‌ها و برنامه‌های هسته‌ای ایران متوقف شد. پس از پایان جنگ تحمیلی ایران خواستار تکمیل نیروگاه بوشهر توسط شرکت پیمانکار آلمانی شد که البته این درخواست با مخالفت آلمان روبه رو شد و به نتیجه نرسید. در سال ۱۹۹۵ روسیه در چارچوب موافقتنامه ۱۹۹۲ خود با ایران با موضوع همکاری کامل هسته‌ای، تعهد به بازدهی رساندن نیروگاه بوشهر را پذیرفت. در دولت هشتم (۱۳۷۶ - ۱۳۸۴) رای نخستین بار در آگوست ۲۰۰۳ فرانسه، آلمان و انگلیس خواستار متوقف کردن فعالیت‌های غنی سازی ایران شدند. آنان در ۱۶ ژوئن ۲۰۰۳ رسماً اعلام کردند که برخی از جنبه‌های برنامه هسته‌ای ایران موجب نگرانی‌های جدی شده است (Beuok and others, 2018: 36-37).

با طرح ادعای گروهک منافقین در سال ۱۳۸۱ مبنی بر فعالیت‌های پنهانی ایران در غنی سازی اورانیوم در تأسیسات نطنز و تجهیزات آب سنگین اراک، برنامه هسته‌ای ایران از این مقطع زمانی از سوی جامعه بین المللی به منزله تهدیدی برای امنیت منطقه‌ای و جهانی مطرح گردید. با گزارش مدیر کل آژانس بین المللی انرژی اتمی نیز پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت فرستاده شد و در آنجا قطعنامه‌های متعددی علیه برنامه هسته‌ای ایران صادر شد (Jamshidi and others, 2021: 94). با انتخاب محمود احمدی نژاد به ریاست جمهوری در تیر ۱۳۸۴ درکنار سلسله اقداماتی نظیر راه اندازی مجدد مجتمع UCF اصفهان از سوی دولت هشتم در ماه‌های پایانی و همچنین، به علت شرایط متشنج حاکم بر پرونده هسته‌ای ایران، موضوع هسته‌ای خط قرمز دولت و شورای عالی امنیت ملی قلمداد شد. شورای حکام در دی ۱۳۸۴ گزارش مدیرکل و سایر بیانیه‌های صادره در اجلاس مارس را به شورای امنیت ارسال نمود و نهایتاً نخستین قطعنامه شورای امنیت علیه برنامه هسته‌ای ایران؛ یعنی قطعنامه ۱۶۹۶ به تصویب اعضا رسید و بر اساس آن، فعالیت هسته‌ای ایران ذیل فصل هفتم منشور و مشخصاً ماده ۴۱ منشور ملل متحد قرار گرفت. متعاقب ارجاع موضوع برنامه هسته‌ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۶ شورای امنیت طی ۴ سال، اقدام به صدور ۶ قطعنامه تحریمی علیه ایران نمود که در آنها ایران مکلف به تعلیق برنامه هسته‌ای خود شامل چرخه غنی سازی، تحقیق و توسعه، رآکتور اراک و سایر برنامه‌های مرتبط شده بود. در این قطع نامه‌ها که با استناد به ماده ۴۱ از فصل هفتم منشور ملل متحد تصویب شد، طیف گسترده‌ای از تحریم‌ها و محدودیت‌های مالی، بانکی، اقتصادی، حمل و نقل و بیمه‌ای علیه ایران اعمال گردید. با روی کار آمدن دولت یازدهم و ۲۳ ماه مذاکره مداوم با نمایندگان ارشد ۱+۵ و به دنبال دو توافق موقت وین و لوزان، نهایتاً جمهوری اسلامی ایران در تیرماه ۱۳۹۴ به برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) دست یافت (Beuok and others, 2018: 37-39).

برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) توافق بین المللی بر سر برنامه هسته‌ای ایران بود که در تاریخ سه شنبه ۲۳ تیرماه ۱۳۹۴ (برابر با ۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵) میان ایران و کشورهای گروه ۱+۵ (آمریکا، روسیه، چین، فرانسه، انگلیس و آلمان) در شهر وین امضا شد. مذاکرات طولانی مدت میان ایران و شش قدرت جهانی برای دستیابی طرفین به برجام، همزمان با توافق موقت ژنو در نوامبر ۲۰۱۳ آغاز شد. پس از توافق ژنو، دو طرف مذاکرات را به مدت ۲۰ ماه ادامه دادند تا سرانجام در آوریل ۲۰۱۵ به تفاهم لوزان به عنوان چارچوبی برای توافق وین دست یافتند. بر اساس متن توافق برجام، ایران ذخایر غنی سازی متوسط خود را پاکسازی، ذخیره سازی اورانیوم با غنای کم را تا ۹۸ درصد قطع و همچنین تعداد سانتریفیوژهای خود را تا حدود دو سوم به مدت حداقل ۵ سال کاهش خواهد داد. همچنین بر اساس برجام، ایران غنی سازی بیش از ۳.۶۷ درصد را متوقف کرده و هیچ تأسیسات غنی سازی جدید و یا رآکتور آب سنگین نخواهد ساخت. علاوه بر محدودیت‌هایی در بخش‌های فنی و هسته‌ای تأسیسات هسته‌ای کشورمان، به منظور بررسی، نظارت و تایید اعمال این محدودیت‌ها از سوی ایران، آژانس بین المللی انرژی

اتمی به تمامی تأسیسات هسته‌ای کشورمان دسترسی منظم خواهد داشت. بر اساس برجام و در ازای اجرای تمامی این تعهدات، ایران از ذیل تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل، اتحادیه اروپا و آمریکا خارج خواهد شد. پس از دستیابی طرفین به برجام، شورای امنیت سازمان ملل با صدور قطعنامه مشهور ۲۲۳۱ رسماً از این توافق حمایت کرده و با گنجاندن آن در حقوق بین‌الملل، عمل به برجام را به صورت قانونی الزام آور کرد. توافق هسته‌ای ایران و کشورهای ۱+۵ از رویدادهای سیاسی مهم در سطوح منطقه‌ای و حتی بین‌المللی است که می‌تواند روابط ایران با بسیاری از دولت‌ها را تحت الشعاع قرار دهد. در شرایط پس‌ابرجام ایران با لغو تحریم‌های بین‌المللی مالی و بانکی به بخش توجه برانگیزی از منابع بلوکه شده دسترسی یافت. همچنین در سایه این توافق ایران از فضای بسته و غیرتعاملی خارج شد و با حضور همه جانبه در عرصه بین‌الملل به بازیگری فعال و دارای نفوذ منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل شد. همین امر موضع‌گیری کشورهای منطقه را کشورهای حاشیه خلیج فارس و اسرائیل که مخالف توافق هسته‌ای با ایران بودند به سوی ضرورت مهار قدرت جمهوری اسلامی پیش برد. به همین دلیل دولت ترامپ در قبال جمهوری اسلامی ایران درباره طیف گسترده‌ای از موضوعات دوجانبه و چندجانبه بین‌المللی، سیاست متفاوتی را نسبت به دولت اوباما اتخاذ کرد (سلیمانی جلودار و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۷۴).

۵- ابزارهای نوین سیاست خارجی ایران در دنیای پسا برجام

۵-۱- موقعیت ژئوپلیتیک

همواره مناطق ژئوپلیتیکی پیرامونی نقش ویژه‌ای در سیاست خارجی کشورها دارند. در این میان یکی از مناطق ژئوپلیتیک مهم پیرامونی ایران منطقه نفوذ ایران است. آنچه در منطقه رخ می‌دهد بر منافع ایران تأثیر می‌گذارد. بنابراین داشتن شناخت مناسب در سیاست خارجی توانایی لازم را برای حفظ و تقویت منافع ملی ایران در محور تحت نفوذ فراهم می‌کند (Tahmasbi and others, 2022: 108). ویژگی‌های ژئوپلیتیکی ایران به گونه‌ای است که می‌تواند آنرا به مناطق مختلف و زیرسیستم‌های مختلف هویتی - سیاسی در سطوح منطقه‌ای وصل می‌کند. از این نظر ایران نقطه اتصال مناطق آسیای مرکزی و قفقاز، آسیای جنوبی، خلیج فارس و جهان عرب است. هر کدام از این زیرسیستم‌ها به نوعی پارادایم‌هایی را از لحاظ سیاسی - امنیتی و توسعه در سیاست خارجی ایران مورد توجه قرار می‌دهند. اگر ایران به آسیای جنوبی و شرق متصل شود، به نوعی به پارادایم‌های امنیت، انرژی و توسعه متصل می‌شود. از نظر فرهنگی و تاریخی نیز چنین زیرسیستمی در مفهوم هویتی - ژئوپلیتیک آریانیایی بزرگ قرار می‌گیرد که از تاجیکستان تا مالدیو در خط شمالی جنوبی و از برمه تا ایران در خط شرقی - غربی آسیا ادامه می‌یابد (جمشیدی و سعیدی نژاد، ۱۴۰۰: ۲۰۹). ایران از فرصت‌های به وجود آمده و با توجه به ظرفیت‌های داخلی و حوزه پیرامونی، کد ژئوپلیتیک خود همیشه استفاده می‌نماید. طبیعی است که کد ایران نمی‌تواند یک کد داخلی و محلی باشد. یعنی به حوزه منطقه‌ای خود توجهی نداشته و صرفاً به مسائل داخلی بپردازد. با توجه به سابقه تمدنی ایران، وسعت کشور، جمعیت مناسب، منابع قابل توجه، قرار گرفتن در یک منطقه استراتژیک، حوزه نفوذ پیرامونی، همسایه‌های متعدد، نزدیکی به بازارهای مصرف انرژی و .. باید کدی منطقه‌ای داشته باشد که اتفاقاً در برنامه چشم اندازی که قبلاً نیز تدوین شده، با چنین رویکردی به ایران نگریسته شده است. ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی خود در میان دو منطقه با دو منطق متفاوت قرار گرفته: آسیا در مفهوم کلی خود با منطق ژئواکونومیک و خاورمیانه با منطق ژئوپلیتیک. هرچه درگیری‌های ژئوپلیتیک، نظامی و امنیتی جنوب غرب آسیا بیشتر می‌شود، ضرورت و اهمیت چرخش به سوی ساختارهای ژئواکونومیک آسیایی نیز افزایش می‌یابد. بدیهی است این چرخش پارادایمی به معنای رها کردن و خاتمه نفوذ خاورمیانه‌ای ایران نیست؛ چون واقعیات جغرافیایی و ژئوپلیتیک، حضور ایران در خاورمیانه را برای حفظ امنیت ملی کشور حیاتی ساخته است (Beuok and others, 2018: 46-60).

۵-۲- سیاست‌های منطقه‌ای

علاوه بر مسائل خاص حاکم بر دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران، لابی و فعالیت کشورها و رقبای منطقه‌ای ایران با قدرت‌های بزرگ یا در حال ظهور برای جلوگیری از افزایش توان استراتژیک و دیپلماتیک ایران، یکی از مهم‌ترین موانع فراروی اتحاد استراتژیک ایران برای رسیدن به هژمون منطقه‌ای است (Jamshidi and Kabiry, 2022: 104). یکی از عبارات و واژگان پرتکرار در مطالب اندیشکده‌های آمریکایی نسبت به ایران، نفوذ منطقه‌ای ایران است. این عبارت که در حقیقت به روابط نزدیک میان ایران و اعضای محور مقاومت اشاره دارد، درصدد القای این هدف است که ایران با سیاست‌ها و نفوذ منطقه‌ای خود در صدد سیطره بر کشورهای غرب آسیا و ایجاد یک پل ارتباطی زمینی - هوایی، از ایران تا دریای مدیترانه است. این وضعیت با هدف تسهیل ارتباط با سوریه و حزب الله لبنان و در نهایت ایجاد شرایط لازم برای حذف و نابودی رژیم صهیونیستی، به تصویر کشیده می‌شود. آنان در مقالات خود ضمن اشاره به عراق، سوریه و جنبش حزب الله لبنان، گروه‌های عضو حشدالشعبی عراق، فاطمیون، زینیون و مقاومت مردمی سوریه، انصارالله یمن و گروه‌های مبارز فلسطینی را به عنوان اعضای محور مقاومت به رهبری جمهوری اسلامی ایران یاد می‌کنند که جایگاه تهران را به عنوان قدرت مسلط در تقاطع استراتژیک خاورمیانه تحکیم می‌کند. سال‌ها بود که FDD با انتشار مقالات متعدد و اعزام کارشناس به کنگره برای تروریستی اعلام شدن سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که نقش مهمی در سیاست‌های منطقه‌ای ایران دارد، تلاش می‌کرد که بعد از روی کار آمدن دولت ترامپ این تلاش‌ها دوچندان شد. گام اول را در این مسیر کنگره آمریکا برداشت و با تصویب قانون موسوم به «کاتسا» دولت را ملزم کرد ظرف ۹۰ روز سپاه پاسداران را سازمانی تروریستی اعلام کند. اگر ترامپ برای گنجاندن این سازمان در فهرست سازمان‌های تروریستی خارجی (FTO) همچنان با مخالفت روبه رو شود، می‌تواند از فرمان اجرایی (۱۳۲۲۴) استفاده کند که بوش پس از یازده سپتامبر امضاء کرد و به دولت اختیار می‌دهد داریی‌های افراد یا گروه‌هایی را که دست به اقدامات تروریستی زده‌اند یا خطر چنین کاری از سوی آنها وجود دارد، بلوکه کند. در ماه اکتبر ترامپ همین مسیر را پیش گرفت و خزانه داری آمریکا سپاه پاسداران را بر اساس فرمان اجرایی ۱۳۲۲۴ تحت تحریم‌های مرتبط با تروریسم قرار داد (Talley hor, 2022: 43).

۵-۳- قدرت هوشمند

در گفتمان جمهوری اسلامی ایران تاکنون قدرت همچنان در معنای سخت آن تفسیر شده است و به توانایی حفظ تمامیت ارضی و سرزمینی تعبیر می‌شود. در این برداشت کنترل منابع خصوصاً منابع نظامی از اهمیت بالایی برخوردار است. تأمین امنیت ملی در معنای سنتی آن یعنی توسل و تقویت بنیه نظامی کشور و حفظ تمامیت ارضی کشور مطرح می‌شود. در شرایط فعلی، اقتصاد، دیپلماسی و نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای نقش زیادی در فرایند قدرت یابی و امنیت سازی کشورها ایفا می‌کند. با عنایت به شرایط جدید و متحول بین‌المللی، تأمین این دو مؤلفه یعنی قدرت و امنیت در بسیاری از موارد نیازمند همکاری بین‌المللی و مشارکت سازنده و گسترده است. تحت چنین شرایطی است که برخی کشورها در شرایط کنونی سعی دارند از یک رویکرد همکاری جویانه و مشارکتی جهت دستیابی به قدرت و امنیت پیروی کنند؛ زیرا در شرایط حاضر، بسیاری از منابع قدرت از دل تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی حاصل می‌گردد. بنابراین منطقی به نظر می‌رسد که این گزاره را مطرح کنیم در شرایط بین‌المللی جدید، کشورها نیازمند ترکیب ابعاد مختلف قدرت برای پیشبرد اهداف و منافع خود هستند و تأکید بر بعد سنتی قدرت و امنیت و نادیده انگاشتن ابعاد جدید آن، منافع و اهداف بلندمدت کشور را به مخاطره می‌اندازد. از این رو ایران می‌بایست با عنایت به شرایط جدید بین‌المللی، رویکردی هوشمندانه را اتخاذ نماید و دو مؤلفه قدرت و امنیت (شامل سخت و نرم) را همزمان در ابعاد مختلف آن ترکیب نمایند؛ زیرا مقابله با چالش‌های جدید، اتخاذ رویکردی جامع و فراگیر برای حل و فصل یا مدیریت آنها می‌طلبد (Farhadi and shamiry shekofi, 2021: 107).

۶- استراتژی و ابعاد قدرت سیاست خارجی ایران در سیستم چند وجهی موجود (مقدورات و محذورات)

۶-۱- نظم (منطقه‌ای - بین‌المللی) موجود

تعریف اهداف فراملی در کنار اهداف ملی و نقش تأثیرگذار آنها در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به آن ماهیتی تجدیدنظرطلبانه انقلابی بخشیده است. حفظ کیان اسلام، صدور انقلاب اسلامی، وحدت جهان اسلام و استکبارستیزی، حمایت و دفاع از مسلمانان، مستضعفان و جنبش‌های آزادی‌بخش همگی از مؤلفه‌های است که تأکید بر آن نظم موجود جهانی (نظم لیبرال و غرب محور) را به چالش می‌کشد. جمهوری اسلامی ایران نظام بین‌الملل را به عنوان نظام سلطه مفهوم بندی کرده و آن را یک نظام ظالمانه می‌داند که دارای حوزه وسیعی از تهدیدها علیه ایران است. هر چند تفاوت‌هایی در شیوه تعامل دولت‌های جمهوری اسلامی با نظم بین‌المللی وجود دارد اما در کلیت آن همه دولت‌ها (از اوایل تاکنون) در جمهوری اسلامی نگاه تجدیدنظرطلبانه نسبت به نظم بین‌المللی دارند. نظم موجود از منظر ایران نظامی سلطه‌گرایانه، غیر مشروع و غیرطبیعی است که حقوق اکثر ملت‌ها در آن نادیده انگاشته می‌شود.

نظم مطلوب بین‌المللی برای ایران نظامی چندقطبی است که کشورهای بیشتری، خصوصاً کشورهای جهان سوم در آن سهم و مشارکت بالاتری دارند و از ماهیت دمکراتیک‌تری برخوردار است. این نوع تفکر، نسبت به قدرت‌های اصلی نظام بین‌الملل خصوصاً آمریکا در کنار بنیاد واقع بینانه ای و تاریخی، از مبانی ارزشی و ایدئولوژیک نشات می‌گیرد. به خاطر بنیادهای تاریخی و ایدئولوژیک، رویکرد سیاست خارجی ایران نسبت به قدرت‌های بزرگ و ویژگی مقابله جویانه و مستقیم به خود گرفته است (Farhadi and shamiry shekofti , 2021: 109).

۶-۲- موازنه گرایی

جمهوری اسلامی ایران بیش از هر کشوری در منطقه در شرایط تهدیدات امنیتی قرار دارد. بررسی شرایط ژئواستراتژیک حکایت از این دارد که ناپایداری امنیتی در محیط پیرامونی ایران یک موضوع تقریباً مستمری است که کشورهای مختلف پیرامون را با بحران مواجه نموده است. در کنار بی‌ثباتی و محیط مشوش پیرامونی و دولت‌های شکننده منطقه، دخالت قدرت‌های بزرگ مشکلات و چالش‌های امنیتی منطقه را دوچندان نموده است. چنین محیط شکننده و آسیب پذیر شرایطی را فراهم نموده تا سیاست‌گذاران جمهوری اسلامی در مسیر بازدارندگی و موازنه سازی از تهدیدات موجود عمل نمایند. به خاطر ماهیت تهدیدات علیه ایران جنس موازنه‌ای که ایران به دنبال آن است بیشتر یک موازنه سخت و هوشمندانه است. در کنار موازنه سخت ایران تلاش نموده تا موازنه نرم را هم در دستور کار خود قرار دهد، اما شرایط امنیتی خاص حاکم بر منطقه تمایل به موازنه سخت را در جهت مقابله با تهدیدات برجسته نموده است.

یکی از جدیدترین اقدامات موازنه ساز ایران و در چارچوب نگاه به شرق انعقاد برنامه همکاری ۲۵ ساله با چین می‌باشد. برنامه همکاری‌های ۲۵ ساله ایران و چین یک توافق اقتصادی، سیاسی و راهبردی میان دو کشور است و همکاری‌ها بر اساس این سند حوزه‌های مختلف موضوعی را شامل می‌شود. این مشارکت حضور چین در بانکداری، مخابرات، بندرها، راه آهن و ده‌ها پروژه دیگر در ایران را گسترش می‌دهد. فارغ از ابعاد مثبت و منفی اجرای این موافقت نامه نمی‌توان این مسئله را انکار کرد که امضای این برنامه توسط ایران و چین از منظر مسائل سیاست بین‌الملل حکایت از آن دارد که دو کشور به دنبال تعمیق روابط راهبردی خود می‌باشند و این مسئله می‌تواند پیام‌های آشکار به سیستم و نظم موجود بین‌المللی القا کند (فرهادی و شامیری، ۱۴۰۰: ۱۱۰).

۶-۳- امنیت ملی - منطقه‌ای

محیط امنیتی هر کشوری به طور سنتی متشکل از دو جزء داخلی و خارجی است و به عبارتی در تعامل با تحولات داخلی و بین‌المللی قرار دارد. به همان اندازه که تغییرات نظام سیاسی حاکم بر یک کشور بر جهت‌گیری‌ها، اولویت‌ها و مسائل امنیتی آن مؤثرند، تحولات عرصه بین‌المللی و تغییر در ماهیت و چگونگی توزیع قدرت آن نیز تأثیرات غیرقابل انکاری بر امنیت اجزای نظام دولت‌ها، نهادهای غیردولتی و غیررسمی و شهروندان می‌گذارد (Akbarpoor and others , 2019: 220).

۶-۳-۱- امنیت سیاسی

با وقوع حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ آمریکا افغانستان و عراق را مورد تهاجم قرار داد. حضور طولانی آمریکا در عراق ایران را با مسائل عدیده‌ای از جمله بحران گسترش گروه‌های تروریستی مانند القاعده و داعش روبرو کرد. آمریکا همچنین در طول مرزهای ایران بیش از ۵۰ پایگاه نظامی را در اختیار دارد که به عنوان تهدید بالقوه علیه ایران محسوب می‌شوند. در این شرایط یک بعد تأثیر ائتلاف چین و روسیه در مقابل آمریکا بر امنیت ملی ایران تأکید بر نقش نهادهای جهانی نظیر سازمان ملل است. این تأکید بیش از همه متأثر از اصل برابری دولتهاست که در منشور سازمان ملل بازتاب یافته است. رؤسای جمهور ایران همواره در سخنرانی‌های خود در مجمع عمومی بر نقش اصلی سازمان ملل در امنیت ثبات و کاهش میزان خشونت در جهان تأکید کرده‌اند.

ایران همواره امیدوار است تا با تحقق چرخش قدرت از غرب به شرق بتواند به عنوان یک عضو غیردائم شورای امنیت مطرح شود و یا این که با افزایش قدرت چین و روسیه در این سازمان، بتواند از توان آنها در راستای محدود کردن آمریکا استفاده کند (Nezafati and Keshishian, 2023: 74).

۶-۳-۲- امنیت نظامی

طبق آمار سال ۲۰۲۱ عربستان، امارات و آذربایجان به عنوان مشتریان اصلی سلاح‌های آمریکا در زمره کشورهای با بیشترین هزینه نظامی در دنیا محسوب می‌شوند. از جنبه دیگر نیز موضوع به تحریم‌های تسلیحاتی آمریکا علیه ایران برمیگردد که طی چند دهه گذشته ایران را از دستیابی به تسلیحات جدید متعارف محروم کرده است. این در حالی است که تلاش‌های ایران برای تولید بومی این سلاح‌ها از جمله انواع موشک‌های برد بلند و متوسط نیز با تحریم آمریکا مواجه شده است.

نتیجه تحریم تسلیحاتی ایران توسط آمریکا، سوق یافتن تهران به سمت روسیه و چین برای تأمین نیازهای دفاعی خویش است. رؤسای جمهور روسیه و ایران در حاشیه اجلاس ۲۰۱۵ سازمان شانگهای توافق کردند که همکاری برای پایان دادن به تحریم تسلیحاتی و دیگر تحریم‌ها علیه ایران را افزایش دهند. در سفر سرگئی شویگو وزیر دفاع روسیه به تهران در ژانویه ۲۰۱۵ دو کشور توافق نظامی شامل توسعه همکاری دوجانبه ضدتروریسم، تبادل پرسنل نظامی برای اهداف آموزشی و تفاهم برای استفاده نیروی دریایی دو کشور از بنادر را امضاء نمودند. پوتین در آوریل ۲۰۱۵ دستور لغو ممنوعیت تحویل سیستم موشکی اس ۳۰۰ را به ایران صادر و این سامانه‌ها در سال ۲۰۲۰ به ایران تحویل داده شد (Nezafati and Keshishian, 2023: 75).

۶-۳-۳- امنیت اقتصادی

سیاست‌های تحریمی یکجانبه بیش از همه امنیت اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده است. این تحریم‌ها حوزه‌های مختلف مالی، سرمایه گذاری، نفتی، تکنولوژی، دارایی‌های افراد و سازمان‌های ایرانی را شامل شده است. هر چند از منظر غرب هدف اصلی تحریم‌ها دولت ایران است اما واقعیت آن است که تحریم‌ها با هدف ایجاد نارضایتی در مردم به علت فشارهای اقتصادی است. آمریکا بعد از خروج از برجام و در راستای راهبرد فشار حداکثری و تحریم‌های اقتصادی، مالی و بانکی علیه ایران را بازگرداند و دامنه آنها نسبت به دوره پیش از برجام افزایش داد. خزانه داری آمریکا در سال ۲۰۱۸ بیش از ۷۰۰ فرد، مؤسسه، هواپیما، کشتی و بانک ایران را تحریم کرد.

از منظر آمریکا، قطع ارتباط بانکهای ایرانی با نظام مالی بین المللی منجر به مقابله مؤثر با تهران شده و به اثربخشی بیشتر دیگر ابزارهای اعمال فشار حداکثری کمک کرده است. در مقابل ایران نیز به دنبال روزهایی برای ترمیم اقتصادی خویش بوده است که یکی از آنها را در همکاری بیشتر با چین و روسیه یافته است. طبق آمارهای ارائه شده از سوی مراجع اقتصادی داخلی صادرات ایران به چین در سال ۱۳۹۹، ۲۶ میلیون و ۵۸۵ هزار تن به ارزش هشت میلیارد و ۹۵۴ میلیون دلار بوده است. در

همان سال سه میلیون و ۵۴۳ هزارتن کالا به ارزش ۹ میلیارد و ۷۶۱ میلیون دلار از چین به ایران وارد شد. با امضای برنامه جامع همکاری ۲۵ ساله ایران و چین در مارس ۲۰۲۱ و تحقق سرمایه‌گذاری ۴۰۰ میلیارد دلاری چین در این بازه زمانی می‌توان شاهد همکاری‌های بیشتر دو کشور بود (Nezafati and Keshishian, 2023: 76 - 78).

۷- جمع بندی پایانی

هنگام تجزیه و تحلیل نقش سیاست خارجی در ارتقای توسعه و منافع ملی و فرا ملی باید به اهمیت نقش و تحلیلی تصمیم سازان و همچنین مقدرات و محدودرات به وجود آمده در این فرایند توجه کرد. با در نظر گرفتن این موارد می‌توان راهبرد سیاست خارجی را برنامه ریزی و تحلیل نمود. ویژگی‌های ژئوپلیتیکی ایران به گونه‌ای است که می‌تواند آنرا به مناطق مختلف و زیرسیستم‌های مختلف هویتی - سیاسی در سطوح منطقه‌ای وصل می‌کند.

از این نظر ایران نقطه اتصال مناطق آسیای مرکزی و قفقاز، آسیای جنوبی، خلیج فارس و جهان عرب است. هر کدام از این زیرسیستم‌ها به نوعی پارادایم‌هایی را از لحاظ سیاسی - امنیتی و توسعه در سیاست خارجی ایران مورد توجه قرار می‌دهند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با پشت سر نهادن خوانش سخت و نرم از قدرت در دوره‌های پیشین، به سمت وضعیت هوشمند قدرت نیل می‌نماید. البته باید متذکر شد که بسترها و اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی، بیش از آنکه منطبق با دو گفتمان قبلی قدرت نرم یا سخت باشد، توازنی موزون از درهم کنشی قدرت هوشمند است.

قدرت هوشمند جمهوری اسلامی ایران در دنیای پسا برجام با تأکید بر ابعاد پیوندهای فرهنگی، حضور مثبت و مؤثر در مجامع بین‌المللی، تأکید بر نفوذ نرم در کشورهای دیگر، ایجاد پیوندهای فرهنگی با جهان بیرون و خصوصاً لایه‌های فرهنگی همپوشان چون جهان اسلام و جهان تشیع از مهم‌ترین اولویت‌های سیاست خارجی ایران در نظم چند وجهی موجود است. تأکید بر تنش زدایی ایجاد زمینه‌های تقویت کننده گفت و گو و دیپلماسی نیز از مهم‌ترین دستورکارهای نرم سیاست خارجی جمهوری اسلامی خصوصاً با تأکید بر لایه منطقه‌ای است.

منابع

- اسماعیلی، مصطفی و نوری، ولی الله (۱۴۰۰)، سیاست ایالات متحده آمریکا در قبال برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران: بررسی سیاست دموکرات‌ها، فصلنامه علمی سیاست جهانی، زمستان، دوره دهم، شماره چهارم، پیاپی ۳۸.
- بیوک، محسن و فرجی راد، عبدالرضا و عزتی، عزت الله (۱۳۹۷)، تبیین استراتژی ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران پس از برجام، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، بهار، شماره ۳۴.
- جمشیدی، محسن و سعیدی نژاد، حمید رضا (۱۴۰۰)، نظم نوین جهانی و رویکرد ایدئولوژیکی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران (طرح معمای امنیتی دفاع - تهاجمو قدرت نرم این کشور در منطقه تحت نفوذ)، مجله سیاست دفاعی، زمستان، سال سی ام، شماره ۱۱۷.
- دهشیری، محمد رضا و رضایی جعفری، محسن (۱۳۹۳)، نومنطقه گرایی در سیاست خارجی ایران، فصلنامه سیاست جهانی، تابستان، دوره سوم، شماره ۲.
- رضایی، مسعود و وثوقی، سعید (۱۳۹۵)، ابعاد و محدودیت‌های روابط نظامی ایران و چین پس از برجام، فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، بهار، سال هفتم، شماره ۴۵.
- سلیمانی جلودار، یونس و برزگر، کیهان و ذاکریان، مهدی و احمدی، حمید (۱۳۹۹)، بررسی تاثیر برجام بر سیاست و راهبردهای منطقه‌ای ایران: تداوم یا تغییر، فصلنامه ژئوپلیتیک، پاییز، سال شانزدهم، شماره ۳. بر اساس این رفرنس خارجی نوشته شود.

- عابدینی کشکوئی، حسن و مسعود نیا، حسین و گودرزی، مهناز (۱۴۰۰)، شخصیت دونالد ترامپ و تاثیر آن بر سیاست خارجی امریکا در قبال برجام (بر اساس نظریه اناگرام)، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی، پاییز، شماره ۴۸.
- فرهادی، زینب و شامیری شکفتی، افشین (۱۴۰۰)، قدرت، نظم موجود و موازنه در سیاست خارجی (بررسی مقایسه‌ای چین و ایران)، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی، تابستان، شماره ۴۷.
- فرسائی، شهرام و قاسمی، حاکم و نوازی، بهرام (۱۳۹۸)، فرصت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در همگرایی یا اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، زمستان، شماره ۱۰۸.

- Abedini Kashkoiyeh, H., Massoud Nia, H., & Gudarzi, M. (2021). Donald Trump's personality and its impact on the American foreign policy towards the JCPOA (based on Enneagram theory), *Political and International Research Quarterly*, Fall, No 48. (in Persian).
- Akbarpour, R. A., Kashishian Sirki, G., Deshiri, M. R., & Walizadeh, A. (2019). The evolution of the concept of power and its impact on the regional policy of the Islamic Republic of Iran, *Journal of Politics and International Relations*, Autumn and Winter. Third period, number 6. (in Persian).
- Esmaili, M., & Nouri, W. (2021). The policy of the United States of America towards the nuclear program of the Islamic Republic of Iran: A review of the politics of the Democrats, *Scientific Quarterly of World Politics*, Winter, Volume 10, Number 4, Number 38. (in Persian).
- Farhadi, Z., & Shamiri Shakfati, A. (2021). Power, Existing Order and Balance in Foreign Policy (Comparative Study of China and Iran), *Political and International Research Quarterly*, Summer, No. 47. (in Persian).
- Jamshidi, M., Siddique, Mir I., & Bastami, M. (2021). the strategy of two major regional powers (Islamic Republic and Saudi Arabia) in the field of foreign policy and terrorism in the region under influence, *Islamic Awakening Studies Quarterly*, Spring, First issue (19 in a row). (in Persian).
- Jamshidi, M., & Kabiri, Z. (2022). limitations of the development of structural (political-economic) relations between Iran and China in the last decade, *Political Strategy Quarterly*, Winter, Year 6, Number 4, Number 23. (in Persian).
- Mousavi Fard, S. M. R., Lotfi, H., & Jamshidi, M. (2021). strategy and foreign policy approaches of the United States government in the Middle East region and the international system with an emphasis on legal responsibilities between 2000-2020, *Geography and Program Quarterly Regional magazine*, winter, year 12, number 1. (in Persian).
- Nazafati, T., & Sirki, G. K. (2023). China and Russia strategic alliance against US unilateralism and its impact on Iran's national security 2009-2021, *International Relations Studies Quarterly*, Khordad, 16th volume, number 1, consecutive 61. (in Persian).
- Rezaei, A. (2021). the desired foreign policy of Ebrahim Raisi government, the model of justice-oriented order based on the soft balance strategy, *Political Strategy Quarterly*, Summer, Year 5, Number 2, 17 in a row. (in Persian).
- Soleimani Jolodar, Y., Barzegar, K., Zakarian, M., & Ahmadi, H. (2020). Studying the impact of JCPOA on Iran's regional politics and strategies: Continuity or change, *Geopolitics Quarterly*, Fall, Year 16, Number 3. be written based on this external reference. (in Persian).
- Talei Hor, R. (2022). the role of the Foundation for the Defense of Democracy in America's foreign policy against the Islamic Republic of Iran, *Islamic Revolution Research Quarterly*, Winter, Year 12, Number 45. (in Persian).
- Tahmasabi, A., Mahkoui, H., Abbasi, A., & Simbar, R. (2022). an analysis of the foreign policy approach of the Islamic Republic of Iran in the South Asian region, *Islamic World Fundamental and Applied Studies Quarterly*, summer, year 4, number 12. (in Persian).

Zulfiqari, M., & Emami, A. (2022). Saudi Arabia's foreign policy towards Iran in the post JCPOA era, *Quarterly Journal of Basic and Applied Studies of the Islamic World*, Summer, Year 4, Number 12. (in Persian).